

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Deviata časť)

Lucia Laudoniu

29. novembra 2021 ✚ Kultúra

pokračovanie

Návštevníci zámockého parku vo viedenskom Schönbrunne sa zvyknú nechápavo pristaviť pri soche antickej krásy, ktorá si kladie k ústam prst, akoby nám chcela čosi zatajiť. Psst! Klasická skulptúra ožila pod dlátom dizajnéra schönbrunnských záhrad Johanna Wilhelma Beyera, autora tridsiatich dvoch sôch v štýle grécko-rímskej antiky ako vystrihnutých z víl v Pompejach. Koho zobrazuje záhadná Rimanka z cisárskej Viedne a ako to všetko súvisí s latinčinou?

Lingua Latina zrodená medzi píniami v okolí Latia je veľavravným jazykom mlčania. Aj ticho rozpráva. Má moc zamraziť vodopád zbytočných slov.

Výrok *si tacuisses, philosophus mansisses* (vhodný na precvičovanie konjunktívov plusquamperfekta) je pripisovaný Boethiovi, mučeníkovi a filozofovi s lokálnym kultom v Pavii, ktorý meral hodnotu slova logaritmom božskej myšlienky. Ak by si mlčal, zostal by si filozofom, znie slovenský preklad boethiovského „bonmotu“. Bonmot z francúzštiny označuje „dobré slovo“ a *motus* je zasa pierkom z vejára latinských slovies pre pohyb. Slovo potrebuje istú dynamiku, a túto kontrastnú dynamiku mu často dáva práve *silentium*.

Väčšina okoloidúcich sa domnieva, že rímska *diva* zo Schönbrunnu je personifikáciou niektorej z rímskych cností. Žeby naozaj? Keď vám prezradím, že tajomná socha zvečňuje starorímsku bohyňu Angeronu, v hlave sa príliš nerozjasní. Nečudo, veď jej kult nebol masovo rozšírený ani v dobách, keď po európskej pôde dupotali rímske kohorty.

Angerona má domov aj vo viedenskom Schönbrunne.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Angerona v pohanských časoch ochraňovala pred chorobami srdca a pred rozčúlením. Bdela nad stabilitou milostných vzťahov a do jej „portfólia“ patrila aj pomoc pri zachovaní tajomstva. Preto ten prst na ústach.

Nie je jednoduché sa s Angeronou zoznámiť, veď naše poznanie sťažuje fakt, že sa delila o kompetencie s inými božstvami, napríklad s egyptským Harpokratom. Boh z ptolemaiovskej Alexandrie bol pôvodne Horom, bohom východu Slnka. Sochári mu dávali podobu malého chlapca s prstom letmo priloženým k ústam. Má to niečo spoločné s mlčaním? Rímski básnici na čele s Varronom boli presvedčení, že áno, a tak sa dieťa Horus alias Harpokrates spolu s Angeronou stali pohanskými patrónmi nevypovedaného slova.

Terakotové sošky mlčiaceho dieťaťa bývali obľúbeným inventárom antických domácich svätýň. A aby to bolo ešte komplikovanejšie, pripomeňme si, že starý Rím poznal ešte jednu bohyňu ticha. Bola ňou Tacita Muta, inými slovami Dea Tacita. Jej meno súvisí s infinitívom prézenta aktíva *tacere*, prípadne s ďalšími členmi tejto verbálnej rodiny *tacite* – mlčky, potichu a *tacitus* – mlkvy. Mlky však nie je mŕtvy. Kto mlčí, väzní len svoj hlas, ale slovo neuväzní.

Muta je skratka nemá. Kto vlastne bola táto nemá Tacita? Legenda hovorí, že Jupiter jej za trest nechal vyrezať jazyk a kvôli tomu sa stala symbolom večného ticha. V raných dobách antickej religiozity znelo jej meno Lara alebo Lala z gréckeho slova pre bľabotanie, lalotanie po slabikách, lebo slabiky sú škridle na streche slova.

Tým, čo vymýšľali obrady na počesť Tacity, fantázia veru nechýbala. Bolo treba pokropiť smolou hlavu stredomorskej ryby *Spicara maena* (v Taliansku *menola*) a opieť ju na víne. Takto pripravené jedlo sa používalo ako prostriedok proti klebetám. Radšej to neskúšajte!

Že ticho sa (niekedy, ale nie vždy) vypláca (nielen filozofom) a pustiť si jazyk na prechádzku môže mať fatálne následky, pocítil na vlastnej koži rímsky gramatik, básnik a politik Quintus Valerius Soranus.

A na tomto mieste sa dostávame *ad rem*: ku vzťahu medzi latinským jazykom, darom mlčania a mníšskym ideálom hésychie, kedy je slovo penou na mori ticha a nie naopak, akoby ticho malo byť penou na mori slova.

Soranovo *cognomen* smeruje k mestečku Sora v Latii. Cicero mal o Soranovi nepochybné vysokú mienku, keď ho nazval najvzdelanejším spomedzi všetkých nositeľov tógy (*literatissimum togatorum omnium*). Jeho hviezda stúpala stále vyššie a v roku 82 pred Kristom sa zhostil funkcie tribúna ľudu (*tribunus plebis*). Popredné postavenie si však dlho neužil. Násilná smrť ho napokon preslávila viac, než *ars verborum*.

Podľa správy gramatika Servia sa Valerius Soranus previnil znesvätením tajného mena Ríma. Trest smrti ho neminul. Sám Servius má však v spôsobe výkonu Soranovho trestu chaos. Jedni hovoria, že bol odsúdený na kríž (to však vzhľadom na jeho rímske občianstvo nezní veľmi reálne), podľa iných ho „diskrétno“ odstránili na Sicílii (už v antike to v tomto kúte Itálie vrelo).

Aj Plutarchos píše, že Valerius Soranus nedobrovoľne položil život za liturgické meno Večného mesta, nad nedotknuteľnosťou ktorého bdel prst bohyne Angerony. O čo vlastne išlo? Najprv sa pristavme pri veršoch talianskeho básnika z konca 19. storočia Giovanniho Pascoliho: „*Risuoni il nome che nessun profano sapea qual fosse, e solo nie misteri segretamente s'inalzò tra gl'inni.*“ „Rozozvuč opäť meno, ktoré žiaden nezasvätenec (z latinského *profanus*, teda ten, kto je mimo posvätnéj ohrady *fanum*) nebol by býval znal (zámerne volíme archaizmus, aby sme sa priblížil k antikizujúcemu básnickému jazyku) a iba v tajných obradoch (mystériách) sa tajomne povznesie medzi hymnami.“

Metrom do starého Ríma? Aj to sa dá. Stanica metra v anglickom meste Wallsend má bilingválne latinsko-anglické informačné tabule. Stojí blízko miesta, kde končil slávny Hadriánov val.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Patriot Pascoli bol zamilovaný do latinčiny a svoj hymnus na Rím (*Inno a Roma*) z roku 1911 predstavil svetu v latinskej verzii. Tento znalec latinskej duchovnej kultúry dobre poznal spis byzantského autora Ioanna Laurentia Lyda *De mensibus* (O mesiacoch). Lydus bol očitým svedkom Justiniárovej epochy. Odhaľuje nám čo-to zo starorímskych zvykov a na mušku si berie aj ono tajné sväté *nomen* Večného mesta, brošňu dôstojnosti a krásy na kabáte Božieho sveta.

Mesto miest malo tri mená. Prvé *Roma* bolo verejné a poznal ho každý. Aj pôvod mena *Roma* žiaľ mizne v studni času. V hre je grécka etymológia, ale aj starolatinský názov rieky Tiber *Rumon* či *Rumen* (v tejto súvislosti vylovím z pamäti, že stredoveké meno rumunského sedliaka bolo *rumân* alebo *rumăn* a nie *român*, čo svojím spôsobom podporuje teóriu o starobylosti latinskej populácie na území dnešného Rumunska). Rím bol naozaj dušou mocnej ríše, no bol tiež mestom pulzujúcim pri rieke. Mýtické rieky požičali meno nejednému dávneju sídlu.

Druhé religiózne meno Ríma vraj znelo Flora. Tak súdi básnik Pascoli fascinovaný vplyvom Flory, pohanskej patrónky kvetov a záhrad, na urbanizáciu antického veľkomesta. Kvet (*flos*) svojím tvarom môže pripomínať ľudskú dľaň (po latinsky *palma*), synonymum pohladenia, bezpečia a rodinného pokoja. Kvet môže byť podobný fakli, meču (*gladius*) aj Slnku – to všetko sú silné vizuálne vnemy, ktoré si Riman asocioval so svojím domovom.

A ako je to so spomínaným tajným menom? „*Nomina sunt consequentia rerum.*“ „Mená sú dôsledkom (následkami, poriadkom) vecí.“ – tvrdí *basileus* Justinián v druhej knihe svojich Inštitúcií (*Institutiones*). Meno je duchovný stroj času a vedie nás k podstate vecí. Bez okolkov a kruhových objazdov.

Známa fráza *nomen-omen* pochádza z hry Peržan (*Persa*) rímskeho dramatika Plauta. Dnes je meno predovšetkým identifikačným a rozlišovacím znakom. Pre ľudí ponorených v kúpeli antickej kultúry (takými boli aj mnohí prví kresťania) meno odhaľovalo intímny obraz osoby. Bolo maliarskym portrétom „skonvertovaným“ do slov.

Magické *nomen Romae* poznal iba veľkňaz (*pontifex maximus*) a tradovalo sa ústne. Dôvodom bola ochrana. Verilo sa, že ak mystické meno Ríma priputuje do uší nepriateľa, ríša padne a jej moc bude navždy zlomená.

Roma – amor. Romantická predstava, že latinský výraz pre lásku bol tým rešpekt vzbudzujúcim mystickým menom mesta s prívlastkom *Caput mundi*, má vážne trhliny. Z dvetisíc rokov starých stien v Pompejach sa usmieľajú anagramy, magické štvorce a nápisy *Roma – amor*, čo samo osebe dosvedčuje, že slovná hračka *Roma est amor* bola verejne známa a nemohla byť tajomstvom ochraňovaným kastou kňazov pod hrozbou smrti.

Latinčina je nestranným rozhodcom zápasu medzi minulosťou a budúcnosťou.

Zdroj: archív L. Laudoni

V diele Marca Baistrocchiho *Arcana urbis* nám autor servíruje viacero zaujímavých hypotéz týkajúcich sa tajných, neverejných mien starých latinských božstiev aj Ríma samého. Pátranie po mene, ktoré údajne bolo duchovným kľúčom k rímskej sile, nedá spávať ani moderným literátom. Jedným z nich je Nica Fiori, autor publikácie *Roma arcana*, ktorá vyšla v miléniovom roku 2000.

Nie je vari fascinujúce, že existovalo jediné latinské slovo, ktoré podľa mienky pohanov držalo súkolie celej ríše? Bolo akýmsi verbálnym podstavcom sochy, bez ktorého by socha nemohla stáť. Až takú silu malo slovo v predstavách našich rímskych predkov.

Moderný človek by latinské slová mohol prirovnať ku koľajniciam, po ktorých premávajú vlaky ideí. Bez koľajníc by sa ani nepohli.

Stredoveké kresťanské duše spájali legendy *de nomine arcano* s petrovskými miestami v Biblii, osobitne s gréckym vlastným menom *Petrus*, ktoré nebolo na dennom poriadku latinskej slovnej zásoby. *Petra* je femininum gréckeho pôvodu a adjektívum *petrosus* vo význame kamenitý, skalnatý, pochádza až zo

stredoveku. Apoštolovo meno *Petrus*, hoci nebolo tým zvedavosť vzbudzujúcim tajným menom Mesta miest na Tiberi, muselo v latinských ušiach zvonieť celkom osobitou melódiou.

Príbuznosť slov Peter (*Petrus*) a *pater* (otec) síce nepotvrdí žiadna etymologická príručka, predsa však stojí za zamyslenie. *Pater* pramení v indoeurópskom slovnom koreni zdieľanom so slovom pastier (*pastor*). V slovenčine to už necítíme, no v latinskom jazyku je to evidentné z prvej slabiky: *pater* a *pastor* sú slová so spoločným koreňom. Otec má byť pastier a pastier nech je otec. Aj v tom spočíva autentické čaro, starobylosť a presnosť latinčiny.

Čím viac schodov prekročíme na ceste do pivnice dejín, tým väčšia tma nás obklopuje. Ako vyslovovali latinské slová tolko vychvaľované Caesarove ústa? Výskum posledných rokov hodil do temnej pivnice minulosti celkom slušný počet svetlíc.

Z latinskej studne vody neubudlo, to sa len roztrhlo lano s vedrom nášho rozumu...

Zdroj: archív L. Laudoni

Z osudia príkladov si teraz vylosujme tri žreby, pardón, slová: Caecilia, Cicero, Caesar. Tri vlastné mená. Stredoeurópan, ktorý ešte nezabudol na gymnaziálne latinské lekcie, suverénne odpovie „Cecília“, „Cicero“, „Cézar“. V inom kúte Európy, napríklad v Taliansku alebo v Rumunsku (kde latinčina svojho času bola súčasťou učebných osnov, povedané slovenskou terminológiou, druhého stupňa základných škôl), vyslovia mäkko „Čecília“, „Čičero“, „Čézar“. Sám Gaius Iulius by však pravdepodobne zahrmel „Kajkília“, „Kikero“ a... „Kaisar“! Je iróniou dejín, že klasickú výslovnosť Caesarovho mena zachovali nerománski Nemci v podstatnom mene Kaiser.

Latinská výslovnosť používaná na Slovensku na jednej strane vychádza zo stredovekých, najmä z germánskych konvencií a na strane druhej zohľadňuje Erazmovu pravidlá. Veľký rotterdamský humanista bol presvedčený, že odhalil zabudnutú antickú fonológiu latinského jazyka, *nervus probandi*, jadro skryté pod škrupinou stredovekej „italianity“...

„Italianizovaný“ cirkevný latinský model výslovnosti (v anglofónnej literatúre označovaný pojmom *Ecclesiastical Pronunciation* na rozdiel od antikizujúcej *pronuntiatio restituta*) je v slovenskom rybníku nespravodlivo podceňovaný. Položme si provokatívnu otázku: Kde je viac latinskej vody? V slovenskom rybníku alebo v talianskom mori? Viem, odpovede sa rôznia, pretože *quot capita, tot sententiae*.

Z vatikánskych televíznych transmisíí znie „Redžína“ (*Regina*), „ekče“ (*ecce*), „čélum“ (*caelum*), áňus (*agnus*) a iné bonbóniky z latinskej bonboniéry. *Modo italico*. Taliansky štýl latinskej dikcie má však dlhú a ctihodnú históriu a vysmievať sa z neho je prinajmenej nevhodné.

Je zvláštne, že na reštituovanej (a v očiach akademikov dokonalej) výslovnosti (v ktorej Caesar je „Kaisar“) lipnú mnohé obskúrne novopohanské komunity túžiace vykopať zapáchajúcu mŕtvolu pohanskej viery a detronizovať Krista Kráľa z trónu dejín. Aj to postačí, aby sa v kresťanskom srdci zapol výstražný alarm.

Generalizácia nie je namieste, veď klasická fonológia a prozódia sa legitímne prednáša na mnohých západných univerzitách. Odkiaľ sa však berie tolká nevraživosť voči tradičnému úzu latinského čítania zo srdca Vatikánu, spôsobu posväteného tolkými sladkými modlitebnými vzdychmi?

Kedy sa začala používať talianska cirkevná výslovnosť latinčiny a aký je jej duchovný význam? Vari môže palatalizácia prítomná v postklasickom latinskom jazyku nejako súvisieť s nástupom kresťanstva? Toto a mnoho ďalšieho sa pokúsime odkryť v desiatom pokračovaní našich úvah *de dignitate linguae Latinae*.

Predchádzajúce časti:

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Prvá časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Druhá časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Tretia časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Štvrtá časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Piata časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Šiesta časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Siedma časť)

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Ôsma časť)

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/med-a-mlieko-o-dostojnosti-latinskeho-jazyka-deviata-cast/>